

ОТСТЪПИТЕЛНИЯТ СЪЮЗ „МАКАР ЧЕ“ И ИТАЛИАНСКИТЕ МУ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ В ПРИМЕРИ¹ С МИНАЛО НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ

Десислава Давидова,
Нов български университет

Резюме

Статията разглежда отстъпителния съюз **макар че** и италианските му преводни еквиваленти в примери с минало несвършено време, както и синтактично-семантичното описание на отстъпителната конструкция с глаголи в минало несвършено време в две от основните му значения - конкретно /актуално/ и обобщено /неактуално/. Ще се опита да отговорим на въпроса дали можем да разделим италианските преводни еквиваленти на **макар че** според характера на глагола в отстъпителното изречение, а оттам и характера на противоречието. В зависимост от контекста става видно, че някои еквиваленти на **макар че** като **nonostante quantunque** биха могли да бъдат маркирани откъм характеристиката **експресивност** и да въвеждат отстъпителни изречения с налично физическо или количествено измерение на препятствието.

Макар че е първият по честота на употреба отстъпителен съюз в българския език. Според Граматика на съвременния български книжовен език (1983, т. 3: 347) **макар** има гръцки произход и прозлиза от гръц-

¹ Навсякъде, където не е споменато друго, преводът е мой: Д. Д. Списъкът с литературните произведения, от които са екцерпирани примерите, е поместен в края на статията.

Годишник на департамент „Романистика и Германистика“, т. 4 (2018), стр. 145-155

ОТСТЪПИТЕЛНИЯТ
СЪЮЗ „МАКАР ЧЕ“
И ИТАЛИАНСКИТЕ
МУ ПРЕВОДНИ
ЕКВИВАЛЕНТИ В
ПРИМЕРИ С МИНАЛО
НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ

кото междуметие *махарѝ*, което означава „да ще Бог“, „дано“. Тоест оригиналното му значение е оптативно, пожелателно. В българския език този съюз е изгубил първоначалното произходно значение и има отстъпителен характер. По повод този съюз Р. Ницолова пише:

Макар е един лексикален елемент, който доста е пътувал, за да се разпространи в един много голям географски ареал. Среща се в балканските езици новогръцки, румънски, албански, български, в македонската книжовна норма, в сръбски, в италиански – *tagari* и в испански – *tagier*. В български макар се е появило преди XIII в. Етимологията на тази дума се обяснява по различен начин. Много автори извеждат тази дума в български от средногръцкото *махарѝ* < *махарѝων* от прилагателното *махарѝος*, но други я свързват с персийското *megeer*, турското *međer*, заимствано от персийски, с което се свързва сръбското *макар* (Ницолова, 2005: 225).

Известно е, че минало несвършено време изразява действия, които се случват едновременно спрямо даден минал ориентационен момент. При това глаголно време, подобно и на сегашно време, наблюдаваме няколко разновидности. Главното значение на минало несвършено време е това на **конкретно или актуално** минало несвършено време, където действието е представено като конкретен процес, наличен само в определен момент. Другото значение на минало несвършено време е **обобщено или неактуално**. При него действията обикновено се повтарят и се извършват в по-голям период от време, който излиза извън рамките на определен момент. В тези две основни значения ще срещнем и примерите в настоящата статия. За модалните значения на минало несвършено време няма да стане въпрос в тази статия.

Целите, които статията си поставя, са:

- италианските преводни еквиваленти на **макар че** в примери с минало несвършено време (имперфект), както и:
- синтактично-семантично описание на отстъпителната конструкция с глаголи в минало несвършено време в споменатите му две основни значения - конкретно (актуално) и обобщено (неактуално).

Десислава Давидова

Без претенции за всеобхватност и независимо от ограничения обем на статията се надяваме да дадем достатъчно адекватен поглед към италианските преводни еквиваленти на **макар че** в контекста на семантико-синтактичния анализ на отстъпителните конструкции с минало несвършено време.

Поради темпоралното си естество минало несвършено време „традиционно“ „привлича“ стативните глаголи – тези, които изразяват продължителни или постоянни състояния. В предложените примери това са глаголи като: *чакам, съм, нямам, стоя, имам вид, бера душа, смятам, нямам нужда*. Все пак открихме случаи с глаголи, носители на евентуална цялост или завършеност на действието като *отивам* и определено по-„действия“ - *замерям* от примери 1 и 9.

Още първият пример представя интересен случай: глаголът *отивам*, спрегнат в актуално минало несвършено време, привидно не е стативен, а изразява действие, устременост към някаква точка или цел:

1. А жена си ревнувах, **макар че** тя отиваше към края на лятото си, и за никакъв компромис не можех да мисля... (А. Гуляшки)

Ed ero geloso di mia moglie, **anche se lei si avviava** verso la fine della sua estate, e non potevo pensare a nessun tipo di compromesso.

Фактически обаче *отивам към края на лятото си* е красиво-поетична метафора за *остарявам*, тоест глаголът не изразява физическо действие или поне не непосредствено такова. В съчетание с обстоятелственото пояснение за време (макар и образно казано за място), което представлява крайната цел на „пътуването“, можем да доловим слаба идея за „намерение“ за завършеност, но не и да твърдим, че *тя отиваше* може да съдържа завършеност или цялост на действието. Относно основната задача на анализа - синтактично-семантичното описание на отстъпителната конструкция – тук е трудно да покажем логическото противоречие между действието в главното и отстъпително изречение. В помощ на това твърдение идва

ОТСТЪПИТЕЛНИЯТ
СЪЮЗ „МАКАР ЧЕ“
И ИТАЛИАНСКИТЕ
МУ ПРЕВОДНИ
ЕКВИВАЛЕНТИ В
ПРИМЕРИ С МИНАЛО
НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ

вече изтъкнатото от Апресян схващане за обективното и субективното противоречие, което стои в основата на отстъпителното отношение. В конкретния случай имаме субективно противоречие, което произлиза от гледната точка на говорещия: *героят ревнува жена си, макар че тя отива към края на лятото си*

Да почнем с твърдението от отстъпителното изречение: това, че една жена отива към „края на лятото си“, може да бъде силно субективно усещане у говорещия, което да се разминава с обективната истина или с мнението на „засегнатата“ в твърдението жена.

Още повече че ревността като чисто индивидуално чувство предполага ирационалност, както и несъобразяване с общоприети норми. Човек може да ревнува партньора си не само ако той е „обективно“ млад. Това чувство не може да бъде подвластно на природни или обществено-морални закони, а единствено и само на доводите на сърцето.

В този пример италианският преводен еквивалент на **макар че** е **anche se**. Съображенията за избора на този съюз са главно от гледна точка на присъствието на индикатив в трите глагола, което донася някаква синтактико-стилистична „симетрия“ в цялата конструкция. За симетрия можем да говорим, тъй като смятаме, че в превода на конкретния пример е важна употребата на индикатив и при трите глагола: цялата конструкция – главното и отстъпителното изречение, носи особен поетично-емоционален заряд:

Оригинал: А жена си ревнувах, **макар че** тя отиваше към края на лятото си, и за никакъв компромис не можех да мисля.

Превод: Ed ero geloso di mia moglie, **anche se lei si avviava** verso la fine della sua estate, e non potevo pensare a nessun tipo di compromesso.

Трите глагола в отстъпителната конструкция са определено стативни, издаващи емоционални състояния, независимо че *тя отиваше* чисто формално не е стативен глагол – по-горе вече споменахме за метафоричната му употреба.

Десислава Давидова

Индикативът като типично наклонение за изразяване на обективна реалност, звучи по-“достоверно” за конкретната ситуация. И дори твърдението на лирическият герой да не е обективно, а да произлиза от гледната точка на говорещия, то все пак е продукт на съзнанието или **реалността** на говорещия: физически наблюдавайки я (отива към края на своето лято) и давайки си сметка за чувството, което изпитва към нея (ревността).

Следователно жена му е такава, каквато той я вижда, ревността му идва именно от тази негова реалност, която е единствена, друга не съществува. Оттук и решението за употреба на съюза **anche se** в комбинация с индикатив – един вид реално-субективен поглед към конкретната отстъпителна конструкция. Реален, защото по дефиниция индикатив е наклонението на обективната реалност, субективен, защото виждането за възрастта на жената, която героят ревнува, е лично негово, силно интимно, но и уникално по характера си.

Обективно противоречие, дължащо се на общочовешкото разбиране за страх у героя, който не желае да слезе в потенциално опасната Черна дупка, независимо че вътре има купища злато, намираме в пример 2, отново с актуално минало несвършено време:

2. И след него не се беше намерил човек да слезе в Черната дупка, **макар че** долу го **чакаха** купища злато. (А. Дончев)

E dopo di lui non si trovò più alcuno che scendesse nella Buca Nera, **quantunque** laggiù **lo attendessero** mucchi di oro.

При превода на италиански съюзът **макар че** среща еквивалента си **quantunque**, вече почти излязъл от употреба в разговорния италиански език. Изниква въпросът: защо преводачът е предпочел този съюз, вместо такива като *benchè*, *sebbene*, *malgrado che*? Вероятният отговор може да се търси в етимологията на **quantunque**. Сложен съюз, съставен от *quanto* (колко) и *inquam* (никога, някога). В отстъпителното из-

ОТСТЪПИТЕЛНИЯТ
СЪЮЗ „МАКАР ЧЕ“
И ИТАЛИАНСКИТЕ
МУ ПРЕВОДНИ
ЕКВИВАЛЕНТИ В
ПРИМЕРИ С МИНАЛО
НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ

речение се говори за количество, макар и неопределено (купища злато). Ако първата съставка на сложния италиански съюз е *quanto* (колко), а тя изразява количествени показатели, то можем да намерим логика в преводаческия избор. Противоречието в конкретната отстъпителна конструкция, както споменахме по-горе, е основано на някакви психологически норми, а преводният му изразител - съюзът **quantunque**, отлично оправдава наличието му: **колкото и злато да има** в Черната дупка, не се намира човек да слезе в нея.

Противоречие на чисто „визуално“ ниво, състоящо се в контраста между физическия и психологическия израз на лицето на героя, намираме в:

3. **Макар че** и лицето **му беше** загоряло, виждаше се, че е преbledнял, а очите светеха трескаво. (А. Дончев)

Benché il viso fosse abbronzato, si vedeva che era pallido e gli occhi brillavano di una luce febbrile.

Тук отстъпителният съюз е преведен с **benchè**, който сякаш „привлича“ същински стативни глаголи като *essere*, *sembrare*. Подобен преводен вариант на **макар че** срещаме и в следващите примери, както и в пример 4, където обаче контрастът е от изцяло физическо естество: елегантният вид на героя противоречи на овехтелите дрехи, които носи:

4. Изглеждаше по-строен, по-висок и дрехите му стояха добре, **макар че имаше вид** на човек, излязъл от битпазарски магазин. (Е. Станев)

Risultava più alto e robusto e i vestiti gli stavano bene, **benché sembrasse uscito** da un negozio di roba usata.

В корпуса не липсват и сложно-смесени изречения, където срещу макар че отново седи **benchè**:

5. И аз му казах, **макар че** вече в сърцето ми **нямаше** гняв, а само жалост, ала все едно, трябваше да научи. (А. Дончев)

Десислава Давидова

Ed io gli dissi, **benché** ormai nel mio cuore non **vi fosse** più ira, ma soltanto compassione, eppure dovevo dirglielo.

Отстъпителното изречение в пример 5 по-скоро стои като вметнато, като някаква уточняваща мисъл, благодарение на прякото допълнение, разделено от съюза **a** - *a само жалост*. Реално противоречие между твърденията в главното и подчиненото изречение липсва. Но простото изречение, въведено с *ала*, издава категоричност на решението на героя: той изпитва жал от това, което ще съобщи, но е твърдо решен да каже това, което е намислил.

Глаголът *произнасям* е несвършен по вид (в противовес на свършения *произнеса*). В пример 6 е употребен в минало несвършено време, но в превода си на италиански придобива значение на глагол от свършен вид благодарение на перифраза от фазовия глагол **finire** + предлога **di** + инфинитив:

6. Слушаше много гласове и всеки от тях беше недоизказан, сладостно замиращ, но той разбираше всяка от недоизказаните думи, **макар че не ги произнасяше** в себе си напълно. (Е. Станев)

Gli giungevano diverse voci, e ognuna era non compiutamente espressa, si smorzava dolcemente, ma lui capiva tutte le parole inesprese, **anche se non le finiva di pronunciare** dentro di sé.

Перифразата **finire di pronunciare**, макар и употребена в *imperfetto*, съдържа идеята за завършеност, повлияна от фазовия глагол **finire** и наречието **напълно** в оригиналния пример. Ако в пример 2 говорехме за визуално противоречие, тук то е на „акустично“ ниво: гласовете, които героят чува, все пак намират конкретно измерение, въпреки че са недоизказани в съзнанието му.

И тук преводният еквивалент на **макар че** е **anche se**. Не бива да подценяваме и годината на превод на разказите на Емилиян Станев: 1997 - година от края на 20. в., в който съюзът **anche se**, ако не първенец по

ОТСТЪПИТЕЛНИЯТ
СЪЮЗ „МАКАР ЧЕ“
И ИТАЛИАНСКИТЕ
МУ ПРЕВОДНИ
ЕКВИВАЛЕНТИ В
ПРИМЕРИ С МИНАЛО
НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ

употреба в сравнение с останалите италиански отстъпителни съюзи, то поне е един от най-често използваните не само в разговорния италиански език.

Същото преводно решение на български отстъпителен съюз намираме и в пример 7, който е от разказа на Емилиян Станев „Смъртта на една птица“. Влизайки в контекста, трябва да уточним, че в този разказ героят среща смъртта на фона на едно „безцелно“ убиване по време на войната.

Известен с персонифицирането на животни в своите разкази, и тук авторът представя птицата отново с човешки качества:

7. Моето присъствие не ѝ направи никакво впечатление, сякаш не съществувах за нея, **макар че аз стоях** вече на брега на локвата и разстоянието, което ни разделяше, не беше по-голямо от две крачки. (Е. Станев)

La mia presenza non le fece alcuna impressione, come se per lei non esistessi, **anche se ero lì**, sulla riva della pozza e la distanza che ci separava non superava i due passi.

Реално противоречие, основаващо се на обективни или субективни фактори, общоприети норми или пък индивидуални човешки преживявания, липсва в пример 7. Но от гледната точка на писателя, описващ така задълбочено света на животните, подобно на човешки души, противоречие има и то е заложено в привидното спокойствие на птицата, която после се оказва смъртно ранена, спокойствие, което не се повлиява от близостта на героя.

Друг олицетворител както на животните, така и на природата е Йордан Радичков. В пример 8 с обобщено минало несвършено време, при чисто физически изразената слабост на умиращото лозе, Младенчо, освен че е милостив и добър, се отнася и милостиво към лозето, боядисва шумата му в синьо, но въпреки това то „бере душа“ и загива:

8. Мек човек беше Младенчо, милостив човек, ... боядисваше със синьо шумата на меката лоза, под-

Десислава Давидова

свиркваше си и **макар че** лозето му **едва береше душа** и гинеше, той не го изоставяше... (Й. Радичков)

Era un uomo dolce, Mladenco, un uomo amorevole ... pittava di azzurro il fogliame delle viti otello, fischiettava e **nonostante** il suo vigneto **si reggesse appena in piedi e stesse morendo, lui non lo abbandonava...**

И тук трябва да се вгледаме в етимологията на преводния еквивалент на **макар че - nonostante che - non obstantem** – сегашно причастие на глагола *obstare* – „възпрепятствам, преча“. Пречката в пример 8 е с физическо измерение, почти изразяваща страданието на лозето. И въпреки че говорим за персонификация, а не за страдание на човешко същество, преводачът е уловил Радичковия смисъл на силно експресивното **бера душа**, като е предложил варианта **appena si reggeva in piedi** (буквално: едва се държеше на крака). Превел е **макар че** с **nonostante**, защото считаме, че **nonostante che** е по-малко неутрален от **anche se, benchè, sebbene** поради гореизложената му етимология. Смятаме, че изборът на този съюз следователно се дължи на стилистични съображения, в съзвучие с цялата експресивност на примера.

Нестативен глагол, а по-скоро „динамично-негативен“, целящ физическо нараняване, имаме в пример 9:

9. Отдавна бях престанал да изпитвам неприязън към Балкан и дори се улавях... че започваме да се сприятеляваме отново с кучето, **макар че** понякога тайно **го замерях** с камък... (Й. Радичков)

Da molto tempo ormai non sentivo più ostilità per Balkan e addirittura mi accorgevo... di ridiventare amico del cane, **anche se** ogni tanto **gli lanciavo ancora contro** qualche pietra...

Противоречието в пример 9 е резултат от психологически път у героя: първоначалното неприятно чувство еволюира в приятелство, което не попречва на героя да извършва периодично „неприятелски“ действия спрямо животното.

ОТСТЪПИТЕЛНИЯТ
СЪЮЗ „МАКАР ЧЕ“
И ИТАЛИАНСКИТЕ
МУ ПРЕВОДНИ
ЕКВИВАЛЕНТИ В
ПРИМЕРИ С МИНАЛО
НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ

Съюзът **anche se** в комбинация с индикатив вероятно е предпочетен от преводача, за да се изрази повторемостта на действието, изразено от обобщено минало несвършено време и подсилено от наречieto **ogni tanto**.

Можем да изкажем хипотезата, че ако в италианския превод беше употребен друг съюз, различен от **anche se**, например **sebbene/malgrado che**, заедно със задължителната употреба на конюнктив и произлизащия от това синтактичен акцент върху подчинения глагол, щеше да се отслаби идеята за повторемост на действието, характерна за имперфекта на индикатива:

*Da molto tempo ormai non sentivo più ostilità per Balkan e addirittura mi accorgevo... di ridiventare amico del cane, **sebbene/malgrado che ogni tanto gli lanciassi ancora contro qualche pietra...**

Изводи

Още в хода на анализа на примерите с **макар че**, но и след него стоеше въпросът: дали можем да разделим италианските преводни еквиваленти на **макар че** според характера на глагола в отстъпителното изречение, а оттам и според характера на противоречието?

Смятаме, че в определени контексти съюзът **anche se** в комбинация с индикатив може да допринесе за известна синтактико-стилистична „симетрия“ в отстъпителната конструкция, при условие че и останалите глаголи са спрегнати в минало несвършено време на индикатив. Комбинацията на **anche se** с индикатив е в състояние също така да изрази характерни темпорални зависимости на действието, изразено с минало несвършено време – особеност, която бива притъпена при замяна на индикатив от конюнктив.

Забелязахме също така, че **anche se** и **benché se** явяват еквиваленти на **макар че** най-често при стативни глаголи в контекст с емоционални състояния, както и при описания на външен вид или местоположение на даден човек.

Показахме глаголи от отстъпителни изречения, които чрез контекста придобиват физическо или количествено измерение на препятствието (като приме-

Десислава Давидова

рите с **береше душа** и **чакаха го купища злато**) и биват въведени от съюзи като **nonostante** и **quantunque**. В подобен контекст считаме, че споменатите италиански преводни еквиваленти на **макар че** са маркирани откъм характеристиката **експресивност** и са в състояние да въведат отстъпителни изречения, изразяващи по-интензивно препятствие, измерено откъм физически и количествен признак.

БИБЛИОГРАФИЯ

ГСБКЕ (1983). Т. 3. Издателство на БАН: София.

Ницолова, Р. (2005) *Семантика и прагматика на сложните съставни изречения с подчинени отстъпителни изречения. Аргументна структура*. София

Литературни произведения

Гуляшки, Андрей (1982). *Скитник броди по света*. София: Български писател

Дончев, Антон (1983). *Време разделно*. София: Издателство на БЗНС.

Dončev, Anton (1973). *Manol e i suoi cento fratelli*, traduzione di Cicita Saccà, Milano: Longanesi.

Радичков, Йордан (1980). *Спомени за коне*. София: Български писател.

Radičkov, Jordan (1999). *Gente, gazze, cavalli*, traduzione di Vera Petrova, Roma: Voland.

Станев, Емилиян (1948). *Крадецът на праскови*. София: Дамян Яков.

Stanev, Emilijan (1995), *Il ladro di pesche*, traduzione di Danilo Manera, Roma: Voland.

Станев, Емилиян (1948). *В тиха вечер*. София: Народна култура.

Станев, Емилиян (2007). *Смъртта на една птица. Избрани произведения*. Т. II, София: Абагар.

Stanev, Emilijan (1997). *Lazzaro e Gesù e altre storie*, traduzioni di Alessandro Dell'Agata, Giuseppe Dell'Agata, Daniela Di Sora, Nicoletta Marcialis, Roma: Voland.